

Fröjeredes kyrkogård

Kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
samt vård- och underhållsplan

Fröjeredes prästbol 1:47, Fröjeredes sn
Tidaholms kn, Västergötland, Skara stift

Robin Gullbrandsson
Byggnadsvårdsrapport 2018:13

Rapport och foto: Robin Gullbrandsson
Grafisk mall: Robin Gullbrandsson

Västergötlands museum, Box 253, 532 23 Skara
Tel: 0511-260 00
E-post: info@vgmuseum.se
www.vastergotlandsmuseum.se

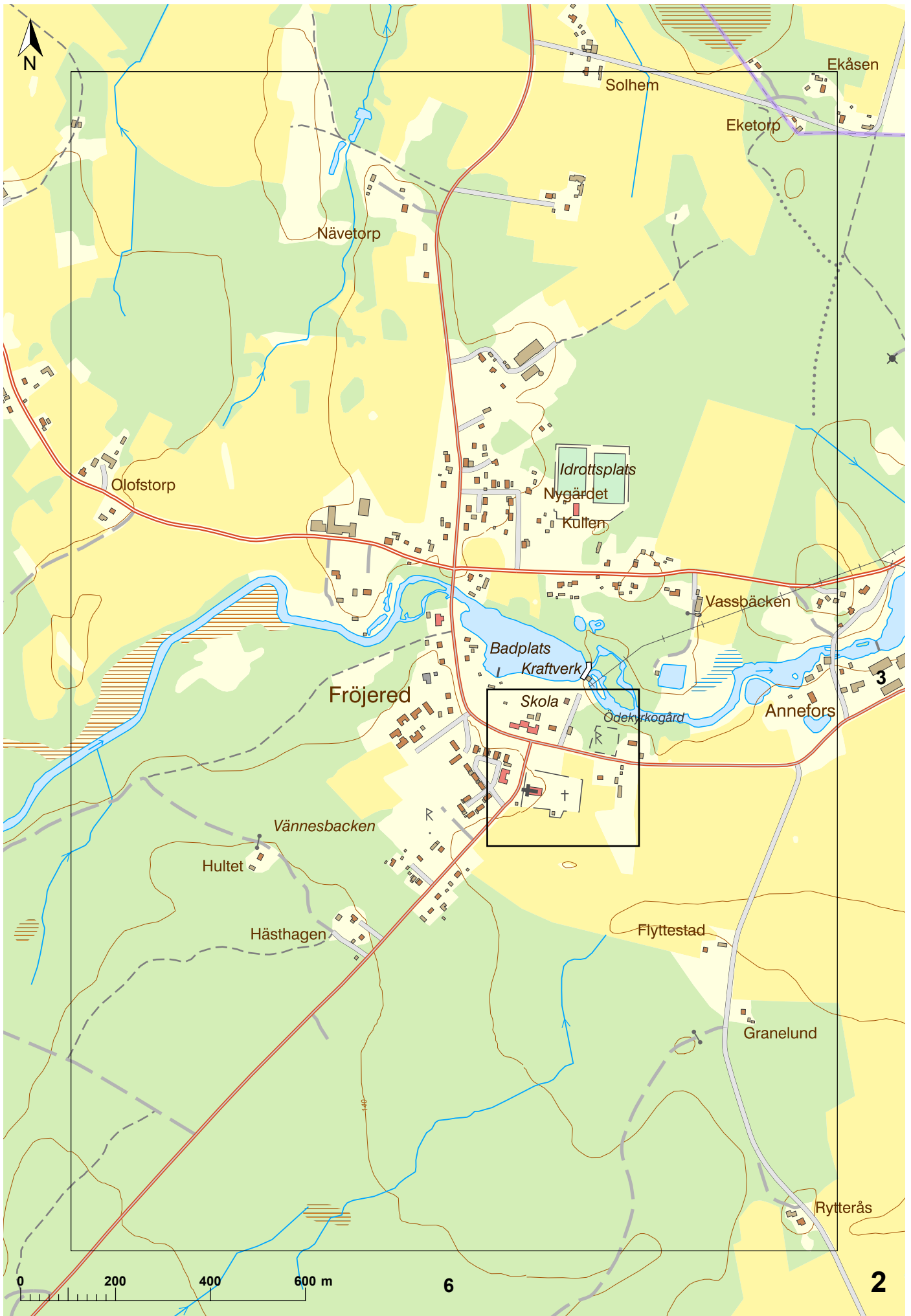
© Västergötlands museum 2018

Innehåll

Inledning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	6
Lagstiftning	9
Skadebilder och skötselråd	10
Fröjereds socken	13
Historik	13
Beskrivning av kyrkogården	16
Sammanfattande karaktärisering av kyrkogården	20
Beskrivning av ödekyrkogården	21
Referenser	23
Administrativa uppgifter	23

Bilagor

- Bilaga 1. Urval av kulturhistoriskt värdefulla gravar
- Bilaga 2. Inhägnader, grindpartier och andra anläggningar
- Bilaga 3. Föreslagna åtgärder 2019-2024
- Bilaga 4. Gravkarta

Inledning

På uppdrag av Tidaholms pastorat har Västergötlands museum tagit fram förslag till bevarandeplan för Fröjereds kyrkogård samt utarbetat vård- och underhållsplan för denna. Fältarbetet har genomförts under sommaren 2018. Urval av kulturgravar har diskuterats med uppdragsgivaren och hembygdsföreningen under hösten, rapporten har sammanställts under vintern. Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandsson.

Syfte

Kyrkogårdar utgör en viktig del av landets kulturarv. Deras kulturvärden skyddas av Kulturmiljölagen. Kulturhistoriskt värdefulla gravar skyddas också av Begravningslagen. Det åligger Svenska kyrkan att förvalta detta kulturarv med hänsyn till dess värden. Därför är det angeläget att kartlägga vari värdena består. En viktig del av värdena på kyrkogårdar ligger i äldre gravar och deras utsmyckning.

Vård- och underhållsplan respektive bevarandeplan för kulturgravar är ett kunskapsunderlag som är tänkt att vara vägledande vid prioriteringar, vård, underhåll och förändringar på kyrkogårdarna. Planerna skall även fungera som beslutsunderlag för länsstyrelse och stift vid handläggning av tillstånds- och bidragsärenden. Under föreslagna åtgärder finns instruktioner för vad som bör utföras under den närmaste femårsperioden. En del åtgärder kräver tillstånd från länsstyrelsen och särskilt åtgärdsprogram, till exempel för stenkonsivering. Vård- och underhållsplanen bör uppdateras vart femte år.

Metod och disposition

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning samt fotografier av de olika kvarteren och deras kulturhistoriskt värdefulla gravar. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och foto-grafering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har varit Västergötlands museums arkiv (med kopior av handlingar och ritningar i Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm). Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Pastoratet har rätt att fritt bruka fotografierna.

För kyrkogården har en sammanfattande kulturhistorisk bedömning gjorts där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför planerade förändringar eller större underhållsåtgärder skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska bedömningen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

I tabellform och på gravkarta presenteras bevarandeplanen för kulturgravar, följd av tabell över kyrkogårdens olika anordningar, deras konstruktion och tillstånd. De kulturhistoriskt värdefulla gravarna är kategoriserade i två grupper: Gravur klassade som 1 (högt kulturhistoriskt värde) i bevarandeplanen är gravar där upplåtaren (dvs kyrkogårdsförvaltningen) åtar sig deras bevarande som kulturgravar (gravar med innehavare blir aktuella som kulturgravar först vid återlämnande). Kostnader kopplade till deras bevarande skall täckas via Begravningsavgiften. Gravur klassade som 2 (kulturhistoriskt värde) kan hanteras på olika sätt, t ex kan de återanvändas (när värdet ligger i formen) eller bevaras på annan plats (när värdet ligger i inskriptionen) när behov så uppstår, en grusgrav kan förses med en ny vård. Avslutningsvis i rapporten sammanfattas föreslagna åtgärder för kommande femårsperiod i en tabell som kan fyllas i när åtgärder är vidtagna.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravningsseder är att platsen för begravingarna skall vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men i Västergötland var det vanligare att den var uppförd av timmer, kyrkogårdsbalkar, vars underhåll åtminstone efter reformationen sköttes hemmansvis. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hörde även stigluckan som både hade en symbolisk och praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Denna tradition avspeglar det gemensamma ansvaret för kyrka och kyrkogård likväl som övriga samfällda företeelser i allmogesamhället. Överlag i landet hörde det till ovanligheterna att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. I trakten kring Kinnekulle så gjorde den lättbrutna kalk- och sandstenen att många vårdar tillverkades i dessa material. Under medeltiden var det bara samhällets högsta skikt – prästerskap och medlemmar av stormannafamiljer – som hade råd med en gravvård i sten. Från

Ängskaraktär på Ornunga gamla kyrkogård, en bild av hur flertalet västgötska landsbygdskyrkogårdar såg ut ännu vid 1900-talets början.

1100- och 1200-talen finns på Västergötlands kyrkogårdar ett antal stavkorshällar, liljestenar och ett fåtal kistkonstruktioner bevarade. Det mest exklusiva läget var inne i kyrkan under golvet eller invid kyrkans sydmur där regnvattnet från den vigda byggnadens tak föll ned. På 1600-talet började det i bygden bli vanligt att respektive hemman satte upp kalkstenskor på sina ”grifteplaner”, med de gravlagdas initialer inhuggna. Adel och prästerskap gravlades ofta i egna gravvalv inne under kyrkans golv. Under stormaktstiden lät adeln i en del fall bygga speciella gravkor och över golvet eller på kyrkogården upphöjda sarkofager, s.k. tumbor, som täcktes med fint skulpterade lockhällar, ofta med de gravlagda i relief, vilket kallas porträttgravstenar. Sådana gravhällar tillverkades av kalksten på Kinnekulle i stor omfattning, särskilt i Västerplana under 1600- och 1700-talen.

Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttbetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården. Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort

Timrade balkar kring kyrkogården i Brandstorp på Hökensås, de enda i sitt slag som är bevarade i Sverige.

sett började förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 hade många västgötska landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen började i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjöds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Upplysningstiden hade klarlagt sambandet mellan trångboddhet och dålig sanitet, vilket även inbegrep kyrkogårdarna med tätt och grunt liggande gravar där kropparna sällan hann förmultna innan de grävdes upp vid nya gravläggningar. Genom Kungliga Överintendentsämbetet, sedermera Kungliga Byggnadsstyrelsen, skulle staten ansvara för att nya begravningsplatser blev prydligt och hälsosamt anlagda. Ungefär vid samma tid förbjöds nya gravsättningar inne i kyrkorna, också det av hygieniska skäl.

Runt om i landet anlades begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anlades med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna. Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga, ibland saknades de helt.

Med 1800-talets slut industrialiserades gravvårdsproduktionen och stenvårdar kunde beställas av långt fler än tidigare. Stenhuggerierna tryckte kataloger där man kunde välja mellan ett brett sortiment av vårdar i olika stenslag, mest omtyckt var granit och vid sekelskiftet 1900 framförallt svart diabas som bröts i bland annat Skåne. Formspråket tog sin inspiration från antika förebilder som obelisker och kolonner, fornnordiska som bautastenar eller naturen som avkapade trädstammar. Med dessa katalogvårdar så dog

Ett koncentrat av 1800-talets romantiska kyrkogårdsideal som sidhuvud på ett gravbrev.

de lokala hantverksmässiga gravvårdstraditionerna och användningen av lokala material snabbt ut. Det var dock fortsatt så att stenvårdar var kostsamt. Resliga gravvårdar var ett uttryck för status och kom att prägla kyrkogårdarna, framför allt resta av självmotvetna och rätt välbeställda hemmansägare. För att motverka denna tävling i storlek så infördes under mellankrigstiden på många håll restriktioner i höjd för vårdarna, vilket fick till följd att de istället blev bredare, ofta komponerade som en del av stenramen (vilket får till följd att de ger ett stympat intryck när stenramen bortrationaliserats). Med folkhemmets framväxt reglerades även gravvårdarnas bredd och vi kommer fram till den låga rektangulära vård som kännetecknar efterkrigstiden och fortfarande produceras. Titlar var vanligt förekommande på vårdarna från 1800-talet och fram

till 1900-talets mitt, och då inte bara i de högre skikten. Många titlar är yrkestitlar och vittnar dels om yrkesstolthet och dels om respektive sockens olika näringsfång för hundra år sedan.

Trädkransen introducerades först på städernas begravningsplatser men nådde under 1800-talet allt fler landsortskyrkogårdar. Under 1800-talets romantik introducerades också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planlades även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda grusgångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta dem med gräsmattor. Den sociala utjämningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blev gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar finns minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning.

Lagstiftning

Kulturvärden på kyrkogårdar och begravningsplatser skyddas i såväl Kulturmiljölagen som Begravningslagen. Här nedan följer utdrag som har bäring på förvaltningen av kyrkogårdarnas kulturvärden.

Kulturmiljölag (1988:950)

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas. Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Lag (2013:548).

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Begravningsplatser

11 § I värden av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.
12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144).

Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

[Väsentlig förändring av fast anordning kan vara:

- Borttagande eller förändring av inhägnad
- Ändring av vegetationens rumsskapande verkan
- Större ändringar av gravkvarter och gångsystem
- Åtgärder som i sig inte är väsentliga, men sammantaget kan förändra helhetsintrycket, till exempel borttagande av stenramar och staket kring gravar.]

Ersättning till Svenska kyrkan

16 § Svenska kyrkan har rätt till viss ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena. Svenska kyrkan beslutar om fördelning av ersättningen mellan stiftet. Stiftet beslutar om fördelning inom sitt område. Riksantikvarieämbetet skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i landet. Länsstyrelsen skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i länet. Lag (1999:304).

Begravningslag (1990:1144)

7 kap. Gravrätt

Gravanordningar m.m.

25 § Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen.

26 § Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

Gravrättens upphörande

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, ska upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen.

Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, ska den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats. Ytterligare föreskrifter om hänsynen till kulturmiljöarbetets intressen finns i kulturmiljölagen (1988:950). Lag (2013:552).

Skadebilder och skötselråd

Grunden för skötseln av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar och andra anordningar på kyrkogårdarna är att de inte skadas utan ges en så lång livslängd som möjligt. De förebyggande åtgärderna är väsentliga, det vill säga motverka uppkomsten av skador genom till exempel mekanisk åverkan, påväxt och väder. Vid rengöring och reparation av vårdar av mjukare bergarter (kalk- och sandsten), smide och gjutjärn från 1800-talet och äldre bör konservator för sten respektive metall kontaktas för rådgivning eller program.

Gravvårdar av sten

Mekaniska skador

En vanlig orsak till skador är mekanisk åverkan genom trädgårdsfordon och andra redskap. Varsamhet vid gräsklippning minimerar risken för sprickor och bortfall av material. En annan orsak är nederbörd och påväxt. Liggande hållar och stående vårdar av mjuk bergart som kalk- och sandsten är särskilt känsliga för vådrets makter. På vintern tränger fukt in i sprickor och vidgar dessa och spränger till slut bort stenmaterial. Detta kan på sikt helt radera ut en inskription eller relief. Därför är det viktigt att hålla till exempel hållar rena från löv och grenar. Lösa bitar tas tillvara för limning i samband med konservering. Känsliga vårdar och hållar av hög ålder kan med fördel ges en skyddsklädsel eller täckning under vintern för att motverka frostsprängning, det är en förhållandevis billig åtgärd som i hög grad vidmakthåller en värdefull gravvård. Rostande förankringsjärn är en annan vanlig orsak till skador. När järnet rostar så sprängs sten sönder. Ett viktigt arbete är utbyte av förankringsjärn mot rostfritt stål.

Rengöring

Rengöring av vårdar kan ha olika syften. Ofta är det rent estetiskt, men det kan även vara avgörande för att inskriptionen skall kunna läsas och berätta stenens historia. Som regel bör den på kulturhistoriskt värdefulla vårdar vara motiverad av hänsyn till att påväxt riskerar stenens fortbestånd (kalk- och sandsten) eller för att förbättra förståelsen av objektet (tolkning av inskription eller utsmyckning). Enklare rengöring kan göras med ljummet vatten med liten tillsats av såpa och med mjuka borstar som inte repar. Lämplig tid är vår och höst. Vårdar av hårdare bergarter som granit kan rengöras med hög-

Exempel på skador på vårdar av kalksten. Till vänster har rostande dubb sprängt sönder en sockel. Till höger har vatten trängt in i sprickor och på vintern frusit och sprängt bort bitar av stenytan med följd att inskriptioner på sikt kan gå helt förlorade.

1600-talsgravhäll som dels skadas av frostsprängningar vintertid, dels av gräsklippare.

Skyddstäckning vintertid är en bra förebyggande åtgärd på känsliga äldre vårdar i kalk- och sandsten, här ses en variant på Svenarums kyrkogård i Småland. Foto: Johan Nilsson, ur Kyrkogården 2016, nr. 2.

trycksvätt men endast där inte förgyllning och dekorationer kan skadas. Vårdar med mycket högt kulturhistoriskt värde och påtaglig skadebild (pågående bortfall av stenmaterial eller sprickor) bör rengöras av konservator.

Gravstaket av gjutjärn, målat i svart och silver.

Påväxt av lavar har gjort inskriptionen svårläst.

Ifyllnad av inskriptioner

Inskriptionerna är en central del i varje gravvårds värde. Ofta kan det räcka med en rengöring för att en inskription skall framträda bättre. Men ibland behöver de fyllas i. Ett sådant arbete kan ofta utföras av egen personal med erfarenhet av sådant arbete. På mörkare vårdar av granit och gnejs – ofta med polerad framsida – har inskriptionen oftast varit förgylld. På ljusare vårdar av t.ex. kalk- och sandsten eller opolerad grå granit är det ofta svart linoljefärg. På förindustriella gravvårdar (fram till 1800-talets mitt) bör arbetet överlåtas åt stenkonservator.

Gravvårdar, staket och grindar av smide och gjutjärn

Objekt av smide och gjutjärn kräver kontinuerligt underhåll. Vid ommålning befrias objektet från rostbeläggning med stålborste – St2 – (i vissa fall kan försiktig blästring vara relevant, men det bör undvikas på äldre smide och tunnare gods). Därefter grundas järnet med mönja eller fosfatprimer och strykes två gånger med linoljefärg. Lagningar av smide anförtros åt smed med erfarenhet av historiska tekniker som vällning och nitning. Gjutjärn kräver också specialkompetens. Det går att reparera med svetsning, men kräver en hantverkare eller konservator med erfarenhet av gjutjärnslagningar.

Borttagna gravvårdar

Upplåtna gravvårdar som klassats som 2 i bevarandepLANEN bör om möjligt stå kvar på sina platser. I det fall detta inte är möjligt är ett alternativ att erbjuda vården för återanvändning/omhuggning. Grusbäddar kan förses med en ny vård.

Kyrka och kyrkogård från sydväst.

Fröjereds socken

Fröjereds socken domineras av skogsområden och namnet med ändelsen -red (röjning) tyder på en etablering under övergången mellan vikinga- och medeltid. Orleka i socknens västra del utgjorde under medeltid en egen socken med egen kyrka som revs 1540. Jordägandet bestod enligt 1564 års jordebok av främst skatte-, krono- och kyrkohemman. Socknen var ingen betydande jordbruksbygd, men hade däremot god skog vilket gynnade sågverks etablerande. På 1760-talet anlade Fredrik Ulrik von Essen, ägare till Kavlás, ett järnbruk och spiksmedja på Annefors gård vid Tidán. Spiksmidet lades ned i början av 1800-talet till förmån för ett tegelbruk som fick eget stickspår till järnvägsstationen i Fridene.

Kyrkbyn är belägen centralt i socknen där vägarna från Kavlás, Fridene, Blikstorp, Tidaholm och Klämmebo möts. Norr och väster härom rinner ån Tidán. Byn befinner sig i västra delen av en uppodlad liten slätt, på alla sidor omgiven av skog. Kyrka och kyrkogård är belägna direkt öster om Tidaholmsvägen och förbinds med den öst-västliga bygatan via en allé med grindstolpar. På nordsidan om bygatan ligger mitt för den stora korsningen en skola, välbevarad f.d. lanthandel från 1878 och något längre åt öster den gamla kyrkplatsen med kallmurar och ett trækors på platsen för den medeltida kyrkan. Denna var av sten och bestod av långhus med smalare rakslutet kor. På platsen finns ett arkiv från 1920. Öster om detta ligger prästgården och på andra sidan vägen dess arrendatorbostad med litet hembygdsmuseum. Sistnämnda består av timrad enkelstuga och ditflyttad bod. Invid finns ladugård, delvis i skiftesverk. Något utanför byn i öster invid ån ligger Annefors gård, vilken drev ett större tegelbruk från mitten av 1800-talet till 1965 samt en smedja. Denna verksamhet hade betydelse för framväxten av en mindre tätort i kyrkbyn. I socknen finns även säteriet Svenstorp, som från 1764 varit i slakten von Essens ägo. Mitt emot kyrkan står i väster ett församlingshem, bakom vilket en villabebyggelse vuxit fram. Alldeles invid kyrkogården i sydväst står en liten bod.

Historik

Den gamla kyrkplatsen i Fröjered etablerades under tidig medeltid. Det är oklart när gamla kyrkogården fick nuvarande rektangulära utsträckning, men den omgavs åtminstone på 1600-talet av timrade balkar, vars skötsel var fördelade efter hemman.¹ En ny längd från 1728 kan indikera en utökning av kyrkogården åt norr. Troligen kring 1800 ersattes kyrkobalkarna med en kallmurad stenmur. Den medeltida kyrkan hade i början av 1800-talet blivit för trång för den snabbt växande församlingen. Prosten J. Sundblad var

1 Kyrkobalkslängder från 1600-talet och 1728 i Fröjereds kyrkoarkiv, KI:1 och LI:1.

Kyrka och kyrkogård från nordost kring sekelskiftet 1900. Fotografi av P. A. Eriksén i Västergötlands musei samling.

en av de drivande krafterna bakom beslutet om nybyggnad 1846. Ny plats utsågs på Källaregården under prästbolet, vid vägen mot Tidaholm. År 1858 stod den nya kyrkan klar med tillhörande kyrkogård. Den gamla kyrkogården hade sannolikt i vanlig ordning varit uppdelad efter byarna i socknen. Liksom den gamla kyrkogården var den nya till att börja med att likna vid en ängsmark med upptrampade stigar och enbart ett fåtal gravvårdar. Frågan om den nya kyrkogårdens ordnande kom att dröja in på 1860-talet. År 1863 hade man uppenbarligen påbörjat plantering av en trädkrans innanför kyrkogårdsmuren. Sockenstämmoprotokoll från oktober detta år ger mycket information om diskussionerna och besluten rörande kyrkogårdens ordnande.² Friherre G. von Essen på Sventorp motionerade om ”kyrkogårdens förskönande genom dess indelning i kvarter och gångar samt ytterligare plantering af buskar och trån” och lämnade fram en förslagsritning från trädgårdsmästare Jonsson. von Essen och häradshövding P. Sundblad erbjöd sig att bekosta trädgårdsmästaren samt växtinköpen om sockenmännen stod för hantlangning och matjord. Sockenmännen och häradshövding J. Svensson i Olofstorp var dock rädda att planteringarna skulle inkräkta på utrymmet för gravar. Slutligen beslutades att:

...kyrkogården skall indelas i kvarter med gångar i enlighet med inlemnade förslagsritningar, omkring 2 1/2 aln breda vid kyrkobalken, omkring 7 alnar breda intill kyrkan och gångarne ifrån lämpade stentrappans bredd vid kyrkdörrarne. Skillnaden emellan gångarne och kvarteren förses med lämpliga buskvexter. Å södra sidan om kyrkan finge inga trån planteras utom i kvarterens hörn.

Arbetet skulle bedrivas etappvis. Häradshövding Sunblad väckte på frågan om gravarnas ordnande önskemålet att avsätta ett kvarter för köpegravar:

2 Sockenstämmoprotokoll 1863 i Fröjereds kyrkoarkiv, KI:7.

Fotografi från ca 1900 som visar kyrkogårdens östra (med köpegravar) och norra (med allmän linje) sida. En stor del av kyrkogården var ännu då ängsmark. Fotografi av Gustaf Ewald i Västergötlands musei samling.

Herr Häradshöfdingen Sundblad framställde den frågan huruvida sockenmännen skulle finna lämpligt att ett kvarter afsattes för dem som möjligen kunde önska någon särskildt plats för aflidne anförvänder eller sig sjelfva, men att i öfrigt grafvarne ordnades i rät linea den ena efter den andra utan afvikelse i någon riktning med ett mellanrum af 2 alnar mellan hvarje graf.

Kvarteret öster om kyrkan kom att avdelas för enskilda gravar som kunde erhållas mot avgift till kyrkan. På ytan fanns ”redan graf med monument”. Dessa utdrag ger en god bild av hur kyrkogården kom att struktureras och brukas. Vid denna tid var det ännu ovanligt med gravvårdar, ”monument”. Flertalet av dem som avled i socknen begravdes i ”allmänna linjen”. Fotografier från sekelskiftet 1900 visar att planerna från 1863 endast långsamt genomfördes. Då var norra hälften av kyrkogården ännu i hög grad ängsmark med enstaka stigar. På fotografierna lägger man märke till några stora kors - troligen gjutjärn - norr om kyrkan, vilka idag är försvunna. Kanske kan de ha tillverkats på Annefors bruk.

Ett stycke in på 1900-talet avslöjar fotografier och flygfotografier hur stadskyrkogårdarnas ideal med rätvinkliga gravkvarter inramade av grusgångar tagit form. Yterna söder och öster om kyrkan kom med tiden helt att upptas av hägnade familjegravar med grusbädd. Norr om kyrkan tycks den allmänna linjen ha bestått. År 1928 fick kyrkogården en stor utvidgning åt öster bestående av två stora gravkvarter delade av en mittgång samt gravar längs murarna. Inne i kvarteren ser vi på flygfotografier typiska linjegravar med gravkulle, längs gångarna grusade familjegravar. År 1928 uppfördes ett bårhus vid kyrkogårdens södra sida. År 1950 försågs kyrkogården med lyktstolpar. År 1960 byggdes västra huvudingången om efter ritningar av arkitekt Anders Ekman, Falköping. Under senare delen av 1900-talet och början av 2000-talet har kyrkogården moderniserats genom igenläggning av flera grusgångar och asfaltering av de kvarvarande samt borttagande av flera grusbäddar med häck- och stenramar för att förenkla skötseln.

Flygfotografi från 1900-talets mitt som visar kyrkogården och 1928 års utvidgning åt öster. Vid denna tid har dagens trädkrans just planterats, vilken alltså är andra generationen. Gamla kyrkogårdens södra och östra del är utpräglade gruskvarter med hägnade köpegravar. Norr om kyrkan skymtar en allmän linje. Utvidgningen i öster har grusade familjegravar längs gångarna och allmän linje inne i kvarteren. AB Flygtrafik.

Beskrivning av kyrkogården

Översiktlig beskrivning av kyrkogården

Salkyrkan ligger med koret åt öster i den västra hälften av en rektangulär kyrkogård. I öster är den något lägre liggande utvidgningen från 1928. I söder är en liten centralt placerad utkravning med bårhuset från 1928.

Inhägnad

Kyrkogården omges av en kallmur av vald och kilad fältsten. Kärnan består till stor del av småsten. Krönet är beväxt med mossa, gräs, ormbunkar och sedum. Muren är samtida med kyrkobygget på 1850-talet respektive utvidgningen 1928. Profilen på muren är något konisk och höjden skiftar från drygt 0,5 m till 1 m, bredden ca 1 m. Innanför muren på den gamla delen av kyrkogården växer en krans av parklindar, på den yngre delen med inslag av björk och rönn. Trädkransen som helhet är planterad vid 1900-talets mitt.

Kvarter 2 från sydväst, idag ett gräskvarter med i huvudsak efterkrigstida gravar.

Ingångar

Muren har två centralt placerade öppningar (förutom en liten till boden i sydväst), en i väster och en i norr. Den västra mitt för kyrkporten har nuvarande utformning från 1960 efter förslag av arkitekt Anders Ekman. Grindstolparna är murade av råhuggen kalksten med cementfogar. Krönen är två lågerhuggna kalkstensskivor på vilka sitter dubbade kalkstensklot. Mellan stolparna sitter en tredelad smidesgrind av platt- och fyrkantsjärn med dekor i form av A(lfa), kors, O(mega) och stiliserade sädesax. Grinden är målad med svart oljefärg, dekoren i vitt. Ingången i norr har fyrkantiga stolpar av granit med fasade kanter och toppiga krön. Ingången har smidda pargrindar av nitat platt- och bandjärn med nygotisk dekor, målade i svart oljefärg. Både stolpar och grindar är från ca 1900. Den lilla ingången i sydväst har stolpar av återanvända stenramar.

Gångsystem

Från västgrinden löper en gång som omsluter kyrkan och från nordgrinden en rak gång fram till gravkappellet. Båda är asfalterade, men beläggningen är idag i dåligt skick. Längs den nord-sydliga gången står fyra svartlackade lyktstolpar med lyktor av kopparplåt och råglas.

Gravtyper

Medeltida gravkonst saknas på båda kyrkogårdarna. De äldsta vårdarna utgörs av två handhuggna täckhällar av kalksten från 1600-talet, vilka roligen legat på tumbor eller i gamla kyrkans golv. De har sedermera återanvänts som trapphällar i den nya kyrkan. På gamla kyrkogården står en likaså handhuggen nyklassicistisk kalkstensvård från 1831. Av en samling gjutjärnskors från sent 1800-tal återstår idag bara ett, möjligen tillverkat vid järnbruket i Annefors. Gravvårdsbeståndet på kyrkogården spänner i övrigt från 1800-talets slut till idag. Från sekelskiftet 1900 finns familjegravar med olika typer av mer eller mindre

Västra ingången är gestaltad av arkitekt Anders Ekman 1960.

påkostade "katalogstenar". Mest framträdande är olika typer av obelisker och bautastenan. Som regel har de eller har haft grusbädd med stenram, häck eller annan inhägnad. En handfull gravar har ännu kvar grusbädd och stenram, i ett fall ett dekorativt gjutjärnsstaket i nygotik som förr var målad i silverbrons. Dessa gravar bidrar mycket till upplevelsen av kyrkogården. Ovanliga är ett par gjutna cementvårdar. Under mellankrigstiden blev formerna lägre och bredare. Enstaka småskaliga vårdar och liggare är spår av allmänna linjen. Flertalet av gravvårdarna på kyrkogården är från 1940-talet och framåt och har den tidens vanliga form, låg och bred, ett uttryck för ett mer jämlikt samhälle där graven inte längre har med status att göra. Samtidigt saknar dessa vårdar ofta den typ av information som olika former av titlar och yrkesbeteckningar gav på de äldre vårdarna.

Beskrivning av gravkvarteren

Kvarter 1

Kvarteret utgör den ursprungliga kyrkogårdens norra hälft. Det är en sammanhängande gräsmatta med gravar i nord-sydliga dubbla rader med rygghäckar. Från början bör kvarteret ha varit allmän linje, men idag finns knappt några tydliga spår av detta. Vårdbeståndet utgörs i huvudsak av mellan- och efterkrigstidens låga vårdtyper. Tidigare delades kvarteret på mitten av en nord-sydlig grusgång i linje med kyrkans nordportal. Mycket få av gravarna har haft grusbädd och stenram.

Kvarter 2

Kvarteren utgör den ursprungliga kyrkogårdens södra hälft. Gravarna ligger i dubla nord-sydliga rader, idag i sammanhängande gräsmatta. Förr var det ett renodlat gruskvarter med grusade och hägnade familjegravar samt grusgångar mellan gravraderna. Idag kvarstår endast en handfull grusgravar, främst i öster där de mest påkostade gravvårdarna från förra sekelskiftet finns.

Södra delen av kvarter 3 med flera påkostade familjegravar, varav en med gjutjärnsstaket.

Gjuten cementvård över spiksmeden Elg med fru i kvarter 5.

Kvarter 3

Kvarteret upptar östra delen av den ursprungliga kyrkogården med gravar i nord-sydliga rader i sammanhängande gräsmatta. Tidigare har det varit ett nästan renodlat gruskvarter med gångar mellan gravraderna. Kvarteret har haft hög status med flera påkostade familjegravar, bl.a. den karaktärsskapande von Essenska gravan och kyrkoherdefamiljer. Dessa gravar präglar än idag kvarteret med flera högresta vårdar och en handfull bevarade grusgravar, däribland en med ett konstrikt gjutjärnsstaket. I söder finns en äldre grusgrav återanvänd som askgravlund. En kalkstenstrappa förbinder von Essenska gravan med kyrkogårdens nord-sydgång.

Kvarter 4 & 5

Kvartererna 4 och 5 utgör 1928 års utvidgning och var tidigare indelad av en central öst-västlig gång samt gång längs murens gravar. Idag är det en sammanhängande gräsmatta, men gravraderna är fortfarande orienterade efter de borttagna gångarna. Längs dessa finns ännu en del mer påkostade familjegravar från 1900-talets första hälft, men inte längre några grusbäddar. Två vårdar är gjutna av cement. Enstaka typiska linjegravvårdar i form av små liggare finns kvar, i övrigt präglas gravvårdsbeståndet av efterkrigstid.

Askgravlund

Askgravlunden från 2011 utgörs av en återanvänd grusgrav med hög bautasten av granit med bronsplakett (ASKGRAVLUND). Graven har stenram av råhuggen granit med pollare i samma material och smidda kättingar. Ytan är belagd med stenkross och cementplattor och har små liggare av grå granit med namnplaketter, den äldsta är från 2011. Vidare finns tre lyktor i granit och två gjutjärnsurnor för blommor.

Kvarter 3 med von Essenska familjegraven i förgrunden.

Sammanfattande karaktärisering av kyrkogården

Fröjereds kyrkogård är samtida med den på 1850-talet nybyggda kyrkan ett stycke sydväst om gamla kyrkogården. Den regelbundna formen med kyrkan i mitten är typisk för den tidens nyanlagda kyrkplatser. En något lägre liggande utvidgning i öster tillfogades 1928 och ansluter väl till den gamla delen. Kyrkogården omges av en samtida kallmur med grindpartier från ca 1900 och 1960. Innanför muren växer en trädkrans med lindar från 1900-talets mitt. Av det gamla rätvinkligt utlagda gångsystemet kvarstår enbart en del av huvudgångarna, idag asfalterade. Gravkvarteren präglas i dag av sammanhängande gräsmattor med gravar i nord-sydliga rader. Kvarter 2 och 3 söder och öster om kyrkan har karaktären av renodlade köpegravskvarter med en del påkostade gravar från decennierna kring 1900 och till viss del bevarade grusbäddar med inhägnad. Här märks särskilt von Essens familjegrav och grav med gjutjärnsstaket. Norr om kyrkan (kvarter 1) bör ha ursprung som allmän linje, men har idag helt efterkrigstidens prägel med likformiga låga vårdar längs rygghäckar. Utvidgningen i öster, kvarter 4 och 5, har fått sin karaktär utslätad genom borttagning av alla grusgångar och grusbäddar. Här finns ett antal mer påkostade vårdar på familjegravar och enstaka enkla äldre linjegravvårdar. Gravvårdsbeståndet på kyrkogården spänner från två 1600-talshällar från gamla kyrkogården via det förra sekelskiftets mer eller mindre påkostade katalogvårdar till efterkrigstidens låga gravtyp. Många av de äldre vårdarna har titlar som vittnar om bruksnäringen i socknen, här finns bl.a. flera smeder.

Att tänka på i förvaltningen av kyrkogården:

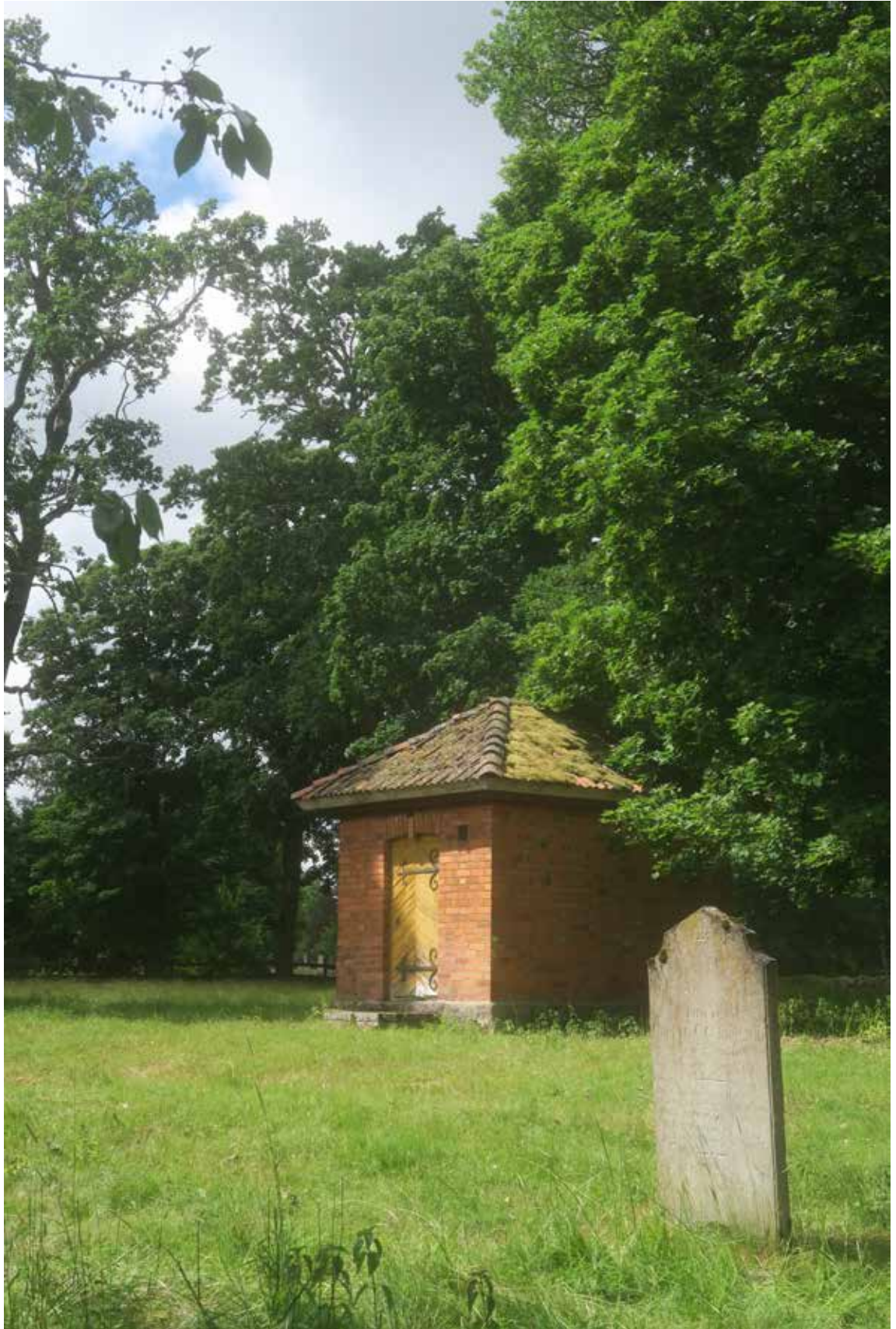
- Stenmurar, smidesgrindar, gångsystem och trädkrans är väsentliga delar av kyrkogårdens utformning.
- Handhuggna 1600-talsvårdar av kalksten vittnar om lokala hantverksmässiga gravkonstraditioner.
- Vårdar från 1800-talet och 1900-talets början är viktiga för upplevelsen av historiskt djup.
- Bevarade grusbäddar, stenramar och staket bör vidmakthållas och kan i något fall återanvändas för nya vårdar.
- von Essenska familjegraven är ett viktigt karaktärsskapande inslag på kyrkogårdens östra del.
- Vårdar med titlar berättar om viktiga yrken i socknen under de senaste 150 åren.

Ödekyrkogården sedd från Tidån i norr.

Beskrivning av ödekyrkogården

Gamla kyrkogården har en rektangulär form och hägnas vid alla sidor utom den östra av en kallmur av fältsten, beväxt med mossa. I norr är muren delvis rasad. Innanför muren ligger marken högre än utanför. Markytan är karaktäristiskt ojämn och är en ängsmark som betas. Trädkrans saknas, men längs vägen i söder växer en rad ekar. Fristående gamla ekar präglar upplevelsen av kyrkogården. Platsen för medeltidskyrkan är en svag kulle i södra hälften, aldrig utgrävd, på platsen för koret står ett furukors i cementsockel. På kyrkogårdens norra hälft står den enda bevarade gravvården (kalksten från 1831) och ett arkiv från sent 1800-tal, murat av tegel med tegeltäckt pyramidtak. Ängskaraktären och de åldriga ekarna är centrala värden i ödekyrkogården.

Referenser

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm.

Landsarkivet i Göteborg, Fröjereds kyrkoarkiv, sockenstämmoprotokoll och räkenskaper.

Västergötlands museums arkiv.

Informeranter

Fröjereds hembygdsförening

Internet

Centrala soldatregistret, <http://www.ep.liu.se/databases/soldatregister/search.sv.aspx>

Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister. <http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa>

Litteratur

Alnefelt, Rolf, Den indelta armén i tidaholmsbygden 5. *Dimbobygden 1979*.

Andréasson, Anna. *Gravvårdar i sten - ett mångskiftande kulturarv. Stad & land nr 184*. SLU.

Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Skaraborgs län. Del IV. 1954. Uddevalla.

Vård av gravstenar. 2002. Riksantikvarieämbetet. <http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/504/9789172096721.pdf?sequence=5>

Administrativa uppgifter

Handlingar

Västergötlands museums dnr: 3.5.2-2018-4

Beställare

Tidaholms pastorat

Projektledare

Robin Gullbrandsson, antikvarie, Västergötlands museum

Dokumentationsmaterialet förvaras i Västergötlands museums arkiv och på Tidaholms pastorsexpedition.

Urval av kulturhistoriskt värdefulla gravar

Gravnr.	Beskrivning/år	Inskription	Antikvarisk bedömning/åtgärdsbehov	Fotografi
01 49-50	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1910	Distinktionskorpralen CARL KOLLÉN *19/1 1820 +28/6 1910 och hans maka CHARLOTTA född Raiialin *22/1 1826 +18/7 1907	Klass 1 Tidstypisk vård med titel över siste soldaten i Skrämmans rote 1837-1886. Bodde på Karlshov.	
01 120	Låg vård av grå granit. 1942	ÄNKEFRU ANJA LARSSON *28/3 1854 +21.3 1942	Klass 2 Tidstypisk vård med ovanlig titel.	
01 182-183	Låg vård av polerad svart granit. 1975	BANBITRÄDET RAGNAR SANDGREN *1901 +1975 HANS MAKÅ LINNÉÅ *1904 MYRÅS	Klass 1 Vård med titel som minner om Hjo-Stenstorps järnväg. Nedlagd. Återuppsättes.	
01 193-194	Liten vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1894	LARS JONSSON *1822 +1894 HANS MAKÅ KAJSA *1821 +1922	Klass 1 Tidstypisk vård.	
01 236	Låg vård av grå granit.	ADOLF ANDERSSON *1834 +1894 FR. ANNEFORS BRUK	Klass 1 Vård som minner om Annefors bruk. Troligen rest på en allmänna linjegrav.	
01 251	Låg vård av polerad svart granit.	VILORUM FÖR DRIFTSLEDAREN PÅ KOBERGS FIDEIKOMMISS HARALD CARLSSON HANS MAKÅ LILLY	Klass 1 Vård med titel.	

01 257-258	Låg vård av polerad grå granit. 1968	BANBITRÄDET CARL-GUSTAF LARSSON *1905 +1968 HANS MAKÅ GRETA *1906 +1974 ROSENDAL	Klass 1 Vård med titel som minner om Hjo-Stenstorps järnväg.	
01 262-264	Låg vård av polerad svart granit. 1963	Köpman Josef Wernermark *1893 +1963 Hans maka Valborg *1904 +1975 Bertil Kristiansson *1929 +1989 Ekåsen	Klass 1 Vård med titel. Handelsresande.	
01 265-266	Låg vård av svart granit. 1963	LINUS LARSSON *1876 +1963 RUTH LARSSON *1911 +1970 ANNEFORS	Klass 1 Tidstypisk vård. Linus var arbetare på tegelbruket.	
01 275-276	Låg vård av polerad svart granit. 1961	SKOGSVAKTAREN FRITS LUNDBERG *1881 +1970 HANS MAKÅ ESTER *1882 +1961 SVENSTORP	Klass 1 Vård med titel över skogsvaktare på Svenstorps säteri.	
01 279-280	Låg vård av polerad svart granit. 1961	SMIDESMÄSTARE HANS MALMBERG *1898 +1961 MAKAN FLORENCE *1906 +1984 HAGAFORS	Klass 1 Vård med titel. Malmberg drev bysmedjan i Fröjered. Hans fru var slöjdlärlarinna. Vården nedlagd. Återuppsattes.	
01 281-282	Låg vård av polerad svart granit. 1960	TRÄVARUHANDLÅNDEN JOSEF GUSTAFSSON *1892 +1960 HANS MAKÅ ELIN *1899 +1978 ORLEKA	Klass 1 Vård med titel.	

02 4-6	Rektangulär vård av svart granit med relief av lyra. Grusbädd med stenram. 1959	<p>OPERASÅNGAREN OCH MEDALJÖREN EINAR ENGLUND *1883 +1959</p> <p>HANS MAKA ESTER FÖDD LINDGREN *1882 +1946</p> <p>I HIMLAR SJUNGEN DEN EVIGES ÅRA</p>	Klass 1 Karaktärsskapande grusgrav. Vård med titel. Englund var medlem av Kungliga operans kör.	
02 14-18	Låg vård av svart granit. Grusbädd med stenram. 1939	<p>DAVID ERLANDZON *1858 +1939 SELMA ERLANDZON *1866 +1951</p> <p>SÖNERNA ERIK *1891 +1894 FREDRIK *1892 +1894 MATTIAS *1893 +1894</p> <p>FAMILJEGRAV</p>	Klass 1 Tidstypisk grusgrav. Selma var lärarinna.	
02 19-21	Låg vård av polerad svart granit. 1969	<p>BYGGMÄSTARE GUSTAV SUNDBERGS FAMILJEGRAV</p> <p>GUSTAV SAMUEL *1885 +1975 ESTER ALFRIDA *1882 +1969 MARGIT MARIA *1916 +1988</p> <p>NOLGÅRDEN ORLEKA</p>	Klass 1 Vård med titel.	
02 22-23	Låg vård av polerad svart granit. 1960	<p>STENHUGGAREN AUGUST ANDERSSON *1867 +1960</p> <p>HANS MAKA HULDA *1884 +1965</p> <p>KAGGESTORP</p>	Klass 1 Vård med titel.	
02 86	Låg vård av polerad svart granit. 1950	<p>HULDA FORS *1879 +1950</p> <p>VÄNLIGT ÖVER JORDEN GLÄNSER STRÅLEN AV ETT HIMMELSKT HOPP.</p>	Klass 1 Vård med ovanlig inskription.	

02 109-110	Gjutjärnskors med murgrönsrelief, målat med svart oljefärg, stående i stensockel. 1902	HÄR HVILA J. LARSSON *DEN 4/9 1822 +DEN 13/11 1902 OCH HANS FÖRSTA HUSTRU ELISABET *DEN 3/2 1819 +DEN 3/12 1869	Klass 1 Kyrkogårdens enda gjutjärnsvård. Påväxt av lavar och färgsläpp. Rengörs med stålborste, rostskyddsbehandlas och stryks två gånger med svart oljefärg.	
02 155-157	Skulptural vård av grå granit, samkomponerad med stenram, grusbädd. 1934	CARL JOHANSSON *1864 +1949 HANS MAKA FRIDA CHARLOTTA *1863 +1934 KULLEBO FAMILJEGRAV JOH. 11:25.	Klass 1 Tidstypisk grusgrav.	
02 162-163	Låg vård av grå granit. 1972	ALFRED LILJA *1846 +1940 HANS MAKA HULDA *1867 +1935 SONEN CARL-GUSTAV *1903 +1972	Klass 1 Tidstypisk vård. Gustav Lilja var en välkänd lokal profil och elektriker. Vården lutar kraftigt.	
02 170-172	Rundbågig vård av grå granit. 1932	J. A. LARSSON *1857 +1932 HANS MAKA HELGA SOFIA *1866 +1933 BASTÅSEN UPPB. 22:14.	Klass 1 Tidstypisk vård.	
02 175-177	Låg rundbågig vård samkomponerad med stenram, pollare och grusbädd.	P. O. ENELLS FAMILJEGRAV	Klass 1 Tidstypisk grusgrav. Pollare skjutits åt sidan. Vegetation i grusbädd.	
02 178-180	Låg vård av grå granit med voluter. Grusbädd med stenram och dubbade stenklot.	KLAS PETTERSSONS FAMILJEGRAV FR. KAGGESTORP	Klass 1 Tidstypisk grusgrav.	

02 181-183	Låg vård av grå granit med bronsrelief av knäböjande kvinna. 1951	<p>Nämndemannen Hjalmar Tidqvist *1891 +1951</p> <p>makan Emilia *1892 +1980</p> <p>Stallerhult</p> <p>Ljust är minnet</p>	Klass 1 Vård med titel.	
02 185	Liten vård av svart granit. 1933	<p>AXEL BERGKVIST *1901 +1933</p> <p>VÄNNESBACKEN</p>	Klass 1 el 2 Tidstypisk liten vård.	
02 186-187	Vård av grå granit med krans i relief, samkomponerad med stenram, grusbädd. 1929	<p>G. E. DJURBERG *1856 +1929</p> <p>J. E. DJURBERG *1854 +1935</p>	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande grusgrav. Påväxt av lav. Vegetation i grus. Rensas och rengöres.	
03 22-25	Kraftfull vård av grå granit, grusbädd med stenram. 1923	<p>JOH. ANDERSSON LÄMMAGÅRDEN *1841 +1923</p> <p>HANS MAKÅ AUGUSTA KRISTINA *1845 +1925</p> <p>I. T. ESS. 4:13.18</p> <p>FAMILJEGRÅV</p>	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande grusgrav.	
03 32-34	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1901	<p>KYRKOHERDEN SVANTE FORSSELL *18 24/3 18 +19 20/9 01 SV:PS:487 6 OCH HANS MAKÅ EVA KRISTINA *18 16/7 38 +19 2/4 23</p> <p>[baksida] EVA ERIKSSON *4/7 1833 +24/4 1890 BRITA FORSSELL *21/10 1811 +23/7 1898 DISPONENT GUSTAV LINDH *20/11 1854 +6/10 1937 OCH HANS MAKÅ AXELINA LINFH F. FORSSELL *30/3 1864 +17/1 1939</p>	Klass 1 Karaktärsskapande och tidstypisk vård över prästfamiljen Forssell och disponent Lindh på Annefors bruk (se Fröjeredsboken).	

03 35	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1920	<p>HÄR VILAR JOH. SVENGREN FR. SKATEKULLA *1833 +1920</p> <p>HANS MAKÅ ANNA-LISE *1838 +1900 SONEN JOHAN *1867 +1930</p> <p>EBR. 4:9.</p>	Klass 1 Karaktärsskapande och tidstypisk vård.	
03 36-37	Stor liggare av grå granit. Grusbädd med stenram. 1898	<p>FANJUNKAREN JOHAN ALFRED FRITHIOFF 1824-1898</p> <p>JOHANNA CHRISTINA FÖDD MALMQVIST 1828-1912.</p>	Klass 1 Tidstypisk grav med titel. Frithioff var sergeant vid Skaraborgs kungliga regemente, bodde på Orleka Backgården.	
03 38-39	Grusbädd med stenram. Utan vård.		Klass 2 Grusgrav.	
03 40-43	Högrest vård av grå granit med relief av rosenkrans. 1924	<p>NÄMNDEMANNEN REINHOLD TIDQVIST 1857-1924</p> <p>GUSTAVA TIDQVIST 1849-1927</p> <p>FR. STALLERHULT</p> <p>FAMILJEGRÅV</p>	Klass 1 Karaktärsskapande och tidstypisk grusgrav med titel. Tidqvist var kommunal förtroendeman och en period även redare.	
03 44-46	Låg vård i art déco av svart granit. Grusbädd med stenram.	<p>LANTBRUKAREN P. J. CARLSSONS FAMILJEGRÅV</p> <p>LÄMMAGÅRDEN</p>	Klass 1 Tidstypisk grusgrav.	

03 47-48	Låg vård av svart och grå granit med kolonner och relief i gavel. Grusbädd med stenram. 1929	J. P. ANDERSSON *5.9.1867 +3.6.1948 hans maka EMMA SOFIA *2.8.1872 +12.1.1929 från Lämmagårdstorp	Klass 1 Tidstypisk grusgrav.	
03 49-51	Låg vård av polerad glimmer. Grusbädd med stenram. 1955	JOHAN AUGUST JACOBSSON *11/1 1874 +1/7 1955 HANS MAKAN ANNA *21/9 1874 +19/6 1929	Klass 2 Grusgrav.	
03 97-98	Bautasten av svart granit. 1895	Folkskoleläraren i Klämmesbo J. MAGNUSSON *13/7 1824 +17/4 1895 och Hans Maka ANNA MAGNUSSON född MALMSTEN *7/5 1829 +13/10 1904 Dan. 12.3 Upp. 14.13	Klass 1 Tidstypisk vård över skollärare.	
03 120-121	Låg vård av gråbrun granit. 1944	MURAREN FRANS NORDENBERG *1877 +1958 HANS MAKAN EMMA *1883 +1944 KALLEBO	Klass 1 Vård med titel. Frans var med och byggde Sunktaks nya kyrka.	
03 134-136	Låg vård av polerad svart granit. 1944	SKOMAKAREMÄSTARE OSKAR EKMAN *1876 +1944 HANS MAKAN HULDA *1884 +1970	Klass 1 Vård med titel. Huset bevarat i utkanten av kyrkbyn.	
03 137-141	Fyra liggare av gråbrun granit. Urtsprungligen haft grusbädd. 1944	HEMMANSÄGAREN ALFRED ANDERSSON *1870 +1961 KAGGESTORP HEMMANSÄGAREN FRANS ANDERSSON *1867 +1956 KAGGESTORP HEMMANSÄGAREN VIKTOR ANDERSSON *1865 +1956 KAGGESTORP MARIA SOFIA ANDERSSON *15.5.1862 +6.3.1944	Klass 1 Tre bröder på Kaggerstorp, "Nordagubbar", vilka finns inspelade av Västgöta-Bengtsson.	

03 150-151	Grusbädd med nygotsikt gjutjärnsstaket målat med svart oljefärg. 1898	[Ingen vård]	<p>Klass 1 Karaktärsskapande grusgrav med påkostat gjutjärnsstaket. Kannelerade stolpar med knoppar, rapporterna fästa i dessa med plattjärn och skruv. Rester av silverbrons på bågar, stolpar och fyrpass (jmf äldre foton).</p> <p>Grav tillhörig inspektör J. Andrén på Yans gård.</p> <p>Enstaka brott i gods. På nedre del smärre färgbortfall, rost och algpåväxt. Rengöres och bättringsmålas med svart oljefärg. På sikt kan övervägas om man skall återgå till bemålning med silverbrons i sin helhet eller i valda dekorationer.</p>	
03 155-156	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1912	<p>HÄR VILAR JOH. LARSSON FR. OLOFSTORP *1825 +1885</p> <p>HANS MAKA LISA *1855 +1912</p> <p>ES. 45:18</p>	<p>Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.</p> <p>Påväxt av lavar. Rengörs.</p>	
03 157-158	Bautasten av polerad svart granit. 1891	<p>JOH:S ANDERSSON Marietorp *1820 +1891</p> <p>och hans hustru ANNA *1814 +1886</p>	<p>Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.</p> <p>Påväxt av lavar. Rengörs.</p>	
03 159-160	Bautasten av grå granit. 1912	<p>INSPEKTOREN A. BERGSTRÖM 1835-1912</p> <p>HANS MAKA CHARLOTTA KRISTINA FÖDD SMEDMARK 1844-1895</p> <p>AXEL BERGSTRÖM 1884-1921 KNUT BERGSTRÖM 1880-1971 MARIANNE BERGSTRÖM 1918-2007</p>	<p>Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård med titel kopplad till bruksnäringsen i socknen.</p>	

03 204-207	Låg vård av grå granit. 1942	HANDLANDEN C. W. ANDERSSON PERSBO FAMILJEGRAV 1942	Klass 1 Vård med titel. Bedrev diversehandel i Persbo, Kullabo.	
03 210-211	Vinkelbruten vård av kalksten. 1882	KYRKOHERDEN JONAS JUNGNER FÖDD 1813 DÖD 1882 JAG VET ATT MIN FÖRLOSSARE LEFVER. JOSEFINA JUNGNER FÖDD BLOMBERG *1826 +1901 HERREN ÄR MIN HERDE OCH MIG SKALL INTET FATTAS.	Klass 1 Tidstypisk vård av lokalt material över prästpar. Text ifylles. Pipranka tuktas.	
03 212-213	Flat obelisk av polerad svart granit. 1882	L. A. ANDERSSON FRÅN BASTÅSEN *2/12 1817 +10/8 1882 OCH HANS MAKÅ SARA LOVISA ANDERSSON *24/5 1822 +4/9 1904 UPP. B. 21:4.	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	
03 215-216	Liggare av grå granit. 1879	CHRISTINA FRITHIOFF FÖDD SVENSDOTTER 1823-1879 HILDA CHRISTINA 1869-1891	Klass 1 Tidstypisk vård.	
03 226-227	Vinkelbruten vård av polerad grå granit. 1876	Häradsdomaren m.m. JAN SVENSSON Från Olofstorp född d. 19/2 1804 död d. 26/8 1876 och hans hustru BOLLA ANDERSDOTTER född d. 28/2 1796 död d. 20/5 1879	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård med titel. Text ifylles.	

03 237	Flot obelisk av polerad svart granit. 1903	BOKH. SVEN FORSSELL *18 8/1 70 +19 1/1 03 SV:PS:486	Klass 1 Tidstypisk vård med titel kopplad till bruket.	
03 250-251	Vård av polerad svart granit, grusbädd med stenram.	HANDLANDEN FRITZ FJÄLLMANS FAMILJEGRÄV	Klass 1 Karaktärsskapande grusgrav med titel.	
03 259-260	Liten stickbågig vård av grå granit, samkomponerad med stenram kring grusbädd.	JOHAN PETTERSSONS FAMILJEGRÄV	Klass 1 Tidstypisk grusgrav.	
03 264-265	Profilerad gavelvård med voluter och kors av gråbrun granit till stenram kring grusbädd. 1937	F. D. HEMMANSÄGAREN JOHAN LARSSON *1861 +1937 HANS MAKA SELMA *1872 +1952 STENBACKEN	Klass 1 Tidstypisk grusgrav.	
03 266-267	Låg funkisvård av svart granit, grusbädd med stenram. 1942	SMIDESMÄSTARE PER MALMBERG 1862-1942 HANS MAKA FRIDA 1867-1951	Klass 1 Tidstypisk vård med titel med koppling till Annefors bruk. Grusgrav.	

03 268-275	Häckomgärdad familjegrav med bautasten med relief av släktvapen och liggare av grå granit. Spaljé med pipranka. Inramande häck. Kalkstenstrappa i öster. 1933	<p>VERITAS VIA VITAE ERIK VON ESSENS FAMILJEGRAV</p> <p>ATTACHEN, FRIHERRE CARL VON ESSEN *19 4/6 05 +I RIGA 19 17/8 33</p> <p>MAJOREN, FRIHERRE ERIK VON ESSEN HERRE TILL SVENSTORP *18 4/5 74 +19 13/4 46 FRIHERRINNAN LILLY VON ESSEN F. STRÖMBERG *18 24/9 96 +19 21/5 90</p> <p>FRIHERRINNAN MARIANNE VON ESSEN F. EVERS *19 1/12 10 +19 7/4 75 RYTTMÄSTAREN FRIHERRE CLAES VON ESSEN *19 30/9 06 +19 20/9 83</p>	Klass 1 Karaktärsskapande släktgrav åt von Essen på Svenstorp. Ursprungligen har ytan varit grusad.	
03 283-284	Flat obelisk av polerad svart granit. 1871	<p>KYRKOHERDEN PETER FRISTEDT *28/8 1798 +29/4 1871</p> <p>HANS MAKÅ MARGARETA CHARLOTTA f. LUNDAHL *25/3 1807 +22/12 1882</p> <p>SALIGA ÄRO DE DÖDE SOM I HERREN DÖ UPPB. 14:13</p>	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande prästgrav. Påväxt av lavar.	
03 294-296	Bautasten av polerad röd granit. 1902	<p>Per Johan Kjäll *1860 +1941</p> <p>Augusta Kjäll *1863 +1902</p> <p>Vården rest av dotter Esther</p>	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård. Påväxt av lavar. Rengörs.	
03 310-312	Låg vård av polerad gråbrun granit. 1943	<p>MJÖLNAREN JOHAN GUSTAV JOHANSSON *1/9 1856 +26/1 1943</p> <p>HANS HUSTRU MARIA KRISTINA F. THIMANDER *6/10 1855 +21/6 1940</p> <p>ROSENDAL FRIDENE</p> <p>Ps. 593 v. 2.</p>	Klass 1 Vård med titel.	

03 313-315	Vård av polerad svart granit.	Frans Th. Pettersson Kaggestorp Familjegrav	Klass 2 Tidstypisk vård.	
03 320-321	Låg vård av polerad gråbrun granit. 1936	Mjölaren K. A. Ström *1/8 1874 +1/8 1936 Hans maka Beda *26/5 1881 +5/9 1964 Prästkvarn	Klass 1 Vård med titel. Kvarnägare i Prästkvarn.	
03 330-331	Vård av polerad grå granit med relief. 1874	Hemmansäg. Magnus Jansson Orleka *1798 +1874 Hustrun Maria Lena *1804 +1877	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård. Magnus Jansson var den som påkallade Laga skifte i Orleka by.	
03 332-333	Låg vård av svart granit. 1949	Kyrkovärden A. G. Bolin *1866 +1949 hans maka Anna *1870 +1954	Klass 1 Tidstypisk vård med titel. Var arrendator på prästbostället.	
03 343-346	Låg vård av polerad grå granit. 1965	MJÖLNAREN GUSTAF ABRAHAMSSON *1889 +1965 MAKAN HANNA *1889 +1974 DOTTERN INGEGERD *1922 +1937 EDHEM	Klass 1 Vård med titel.	

03 354-355	Flat obelisk av polerad svart granit. 1908	ADOLF SÖDERBERG *1835 +1908 OCH HANS MAKAS MARIA SÖDERBERG *1836 +1902 DANIEL 12 KAP 3 V.	Klass 1 Tidstypisk vård. Nedlagd. Återuppsättes.	
03 357-358	Flat obelisk av polerad svart granit. 1897	VERKMÄSTAREN J. JANSON *7/9 1839 +10/7 1897 FREDRIKA JANSON *25/5 1843 +31/10 1920 2 KOR. 5.	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård med titel kopplad till Annefors bruk. Janson var även mjölnare.	
04 3-5	Högt ringkors av grå granit. 1923	KYRKOHERDEN ALGOT LORENS LINDER *21.2.1852 +26.2.1923 HANS HUSTRU MARIA MARGARETA FÖDD SANDZÉN *24.8.1862 +15.9.1954 RUTH MARGARETA *31.5.1903 +7.6.1904 KARL ALGOT LINDER *1.4.1886 +12.8.1965 MÄRTA INGEBORG LINDER *2.1.1899 +7.11.1968 ANDERS GUNNAR LINDER *24.3.1889 +25.3.1971 LÄR DIG AV DÖDEN LEVA BARNENS KÄRLEK RESTE VÅRDEN	Klass 1 Karaktärsskapande prästgrav. Påväxt av lav. Rengör.	
04 14-18	Bautasten av grå granit. 1928	HANDLANDEN MAGNUS AUGUST JANSSON *15/4 1855 +15/2 1928 HANS MAKAS WILHELMINA f. STRÖM *19/3 1860 +18711 1935 *24/6 1901 PETTER +7/5 1963 *26/4 1890 CARL +14/4 1970 *1773 1898 YNGVE +8/1 1977 DAV. PS. 23	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård med titel. Jansson drev lanthandel i kyrkbyn. Sonen Petter drev filial i Orleka.	

04 21-22	Häll av grå granit. 1918	FOLKSKOLLÄRAREN OCH ORGANISTEN EDVALD KARLSSOHN *1850 +1918 HANS MAKAS KRISTINA MATILDA *1856 +1941 JOH. 11:25	Klass 1 Karaktärsskapande vård med titel.	
04 23-24	Låg vård av gråbrun granit.	A. HOLMGRENS FAMILJEGRAV PS. 28	Klass 1 Maria Holmgren var en känd sömmerska, kallad "Nåla".	
04 56-57	Låg vård av polerad svart granit. 1952	BREVBÄRAREN WALFRID BRÄNNBERG *1896 +1952 FAMILJEGRAV NYKÄRR	Klass 1 Vård med titel.	
04 87	Liggare av polerad svart granit. 1921	JOHANNES VIKTORSSON *1838 +1921	Klass 1 Tidstypisk vård av linjegravtyp.	
04 106- 107	Stickbågig vård av polerad grå granit. 1921	LANTBRUKAREN GUSTAF MAGNUSSON 1833-1921 HANS MAKAS JOSEFINA URBANIA 1844-1929	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	
04 110- 111	Låg vård av kalksten. 1937	AUGUST SVENSSON FRÅN GRANELUND 1853-1937 EMMA SVENSSON 1856-1924	Klass 1 Vård av lokalt material.	

04 113	Bautasten av grå granit. 1932	Kamrer Aug. Persson 1877-1932 Hans maka Mandis 1886-1957	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård med titel. Persson var kamrer på Tidaholms sparbank.	
04 115-116	Låg vård av svart granit. 1952	SKOMAKAREMÄSTARE JOHAN PETTERSSON *1870 +1952 ALMA PETTERSSON *1879 +1964 HAGEN	Klass 1 Vård med titel.	
04 119-120	Låg vård av svart granit. 1950	MURAREN ARVID ALMBERG *1876 +1950 HANS MAKAN ANNA *1876 +1958 ORLEKA GUD ÄR VÅR TILLFLYKT	Klass 1 Vård med titel.	
04 128-129	Bautasten av svart granit med polerad dekor. 1927	L. J. GRANLUND *12/2 1855 +26/7 1927 HANS MAKAN MARGARETA *1/5 1841 +15/3 1922 UPP. 14.13	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	
04 144-145	Liten marmorvård med dekor i form av ankare. 1940	HERMAN BENGTTSSON 1860-1940 HANS MAKAN AUGUSTA 1855-1941	Klass 1 Vård i ovanligt material. Herman Bengtsson var skeppare på "Waldemar". Sonen Gideon var trädgårdsmästare och radiohandlare.	

04 218-219	Vård av svart granit. 1930	HEMMANSÄGAREN TURE SUNDBERG *1855 +1930 HANS MAKA SELMA *1863 +1952 ORLEKA	Klass 1 Tidstypisk vård. Sundberg var skräddare och "rådman".	
04 222-223	Låg vård av svart granit. 1938	PER VALFRID KARLSSON *24/4 1860 +5/7 1929 IDA MATILDA *24/2 1861 +14/7 1938 SÖRKVARN	Klass 1 Vård över kvarnägare.	
04 226-227	Vinkelbruten vård av svart granit.	LANTBRUKAREN P.V. PETTERSSONS SKATTEGÅRDEN FAMILJEGRAV FRIDENE	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	
04 250	Liggare av polerad svart granit. 1918	GUSTAF ADOLF FRÖLIN KAGGERSTORP *6/11 1912 +13/12 1918	Klass 1 Barngrav av hög ålder.	
04 404-405	Kors på sockel av polerad svart granit. 1914	Johan Petter Ström *1831 +1932 Margareta Ström *1830 +1914 Filippe. 1:21.	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	

04 424-425	Vinkelbruten vård av polerad svart granit med marmorduva. 1914	<p>SYSTRARNA LINNEA PETTERSSON KAGGERSTORP *1903 +1914 JULIA PETTERSSON *1901 +1990</p> <p>MATT. 5:8</p>	Klass 1 Tidstypisk vård.	
04 449-451	Vinkelbruten vård av gråbrun polerad granit. 1923	<p>KARL GUSTAFSSON 1833-1923</p> <p>HANS MAKAS JOHANNA 1837-1923</p> <p>SYSTRARNA ANNA ANDERSSON 1832-1919 MAJA STINA ANDERSSON 1834-1909</p> <p>SLÄKTINGAR RESTE VÅRDEN</p>	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	
04 460-461	Stickbågig vård av gråbrun granit. 1922	<p>A. OTTO MAGNUSSON *16/10 1840 +29/8 1922</p> <p>HANS MAKAS SELMA URBANIA *24/6 1853 +7/2 1931</p>	Klass 1 Karaktärsskapande vård. Ågde Hulegården.	
04 505-506	Liten vård av polerad svart granit. 1923	<p>Byggmästare J. A. THIMANDER Stallerhult *1859 +1923</p> <p>EMILIA THIMANDER *1871 +1939</p>	Klass 1 Vård med titel. Påväxt av lav. Rengörs.	

04 512	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1924	Emma Mathilda Eng *4/3 1857 +8/1 1924 Saliga de, som i Herrenom dö, Ja, säger anden de skola vila sig från sitt arbete, ty deras gärningar följa dem efter.	Klass 1 Tidstypisk vård med ovanlig inskription. Änka efter torparen Johan Eng på Agnetorp under Skattegården i Orleka.	
04 527	Liggare av polerad svart granit. 1925	ELEMI JONSSON F. GRANATH *1836 +1925	Klass 1 Tidstypisk vård av linjegravtyp.	
04 532- 533	Låg vård av svart granit. 1955	TEGELARBETAREN HENNING JOHANSSON *1880 +1955 HANS MAKÅ OLGA *1880 +1922	Klass 1 Vård med titel som minner om tegelbruket på Annefors.	
04 542- 543	Liten vård av polerad svart granit. 1914	OLOF KROPP *1839 +1914 HISTRUN ANNA *1842 +1921	Klass 1 Tidstypisk vård över en av de sista spiksmederna på Annefors. Påväxt av lav. Rengörs.	
04 610	Liten bautasten av svart granit. 1916	JOHANNES KARLSSON *1846 +1916 MATILDA KARLSSON *1850 +1931	Klass 1 Tidstypisk vård.	

05 266-267	Låg vård av gråbrun granit. 1931	MJÖLNAREN PER LARSSON +1931 HANS MAKAS MARIA +1933	Klass 1 Vård med titel.	
05 268-270	Stickbågig vård av grå granit.	C. E. LARSSONS FAMILJEGRAV ELDSLÛCKE	Klass 2 Tidstypisk vård.	
05 294-295	Bautasten av grå granit. 1971	GODSÄGARE EVERT HÅFVENSTRÖM *25/8 1909 +17/4 1971 och hans maka MÅRTA *8/12 1910 +9/11 2008 ANNEFORS BRUK	Klass 1 Vård med titel.	
05 310-311	Bautasten av grå granit.	MAKARNA GUSTAFSSON RÖDÅKRA	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	

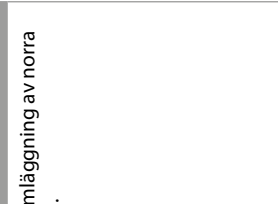
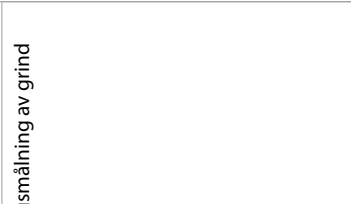
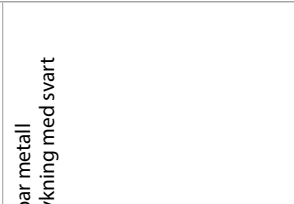
05 317-319	Låg vård av grå granit. 1951	FOLKSKOLLÄRARINNAN AUGUSTA EDTSRÖM KLÄMMESBO *1864 +1951	Klass 1 Vård med titel. Vård nedlagd. Återuppsättes.	
05 320	Vård av polerad svart granit. 1915	GÖSTA NILSSON *1911 +1915 Matt 19 kap. 14 v.	Klass 1 Barngrav av hög ålder. Påväxt av lav. Rengörs.	
05 323	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1924	KARIN SJÖBERG *1902 +1924 Joh. Uppb. 7:14	Klass 1 Tidstypisk vård. Påväxt av lav. Rengörs.	
05 324-325	Gjuten vård. 1915	SPIKSMEDEN AUGUST ELG 1849-1915 SYSTEMERN ANNA 1846-1937	Klass 1 Vård över en av de sista spiksmederna på Annefors. En av få gjutna vårdar i pastoratet. Påväxt av lav och mossa. Rengörs och text ifylles.	

05 327-329	Gjuten vård. 1933	ALBERT ELG 1864-1933 KLARA ELG 1864-1945 PS. 103	Klass 1 Bror till August, troligen också smed. En av få gjutna vårdar i pastoratet. Påväxt av lav och mossa. Rengörs.	
05 334-335	Häll av grå granit inom stenram, gräsbesädd. 1949	HÄR VILAR FRANS OSKAR CARLSSON FÖDD DEN 23 NOV. 1882 DÖD DEN 11 JUNI 1978 SIGRID VIOLA CARLSSON FÖDD THURÉN FÖDD DEN 27 AUG. 1904 DÖD DEN 3 MAJ 1949 ÄGARE TILL BREMSAHEMMET	Klass 1 Karaktässpåkande grav. Carlsson högg gravstenen på kolerakyrkogården. Påväxt av lav. Rengörs. Grusyta bör återställas.	
05 361	Vinkelbruten vård av svart granit. 1929	G. FREJD *1854 +1929	Klass 1 Tidstypisk vård. Vård nedlagd. Återuppsättes.	
05 372-373	Liten vård av grå granit. 1924	G. A. FRÄJD *1848 +1924 HANS MAKÅ INGA MARIA *1836 +1912	Klass 1 Tidstypisk vård.	

05 375-376	Vinkelbruten vård av grå granit.	[Textsida ej åtkomlig]	<p>Klass 1 Tidstypisk vård.</p> <p>Nedlagd med textsidan nedåt. Undersöks och återreses eller återanvändes.</p>	
IN 1	Vinkelbruten vård av kalksten. 1831	<p>HÄR HVILAR ÖFVERSTE LIUTNANTEN OCH RIDDAREN GREFVE C. G: FRÖLICH FÖDD D. 22. SEPT. 1751. DÖD D. 22 JANU: 1831.</p> <p>LOFVE HAN I RO TILLS HAN PÅ DEN YTTERSTA DAGEN SKALL UPPSTÅ MED GLÄDJE OCH FRÖJD FÖR WERLDENS FRÄLSADE SOM LOFVAT MOTTAGA ALLA BOTFÄRDIGA SYNDARE.</p>	<p>Klass 1 Enda vården på gamla kyrkogården. Handhuggen av lokalt material. Frölich bodde på Svenstorp.</p> <p>Smärre påväxt av mossa. Ett par mindre spjälkningar i textyta som behöver säkras omgående av stenkonservator. Ges luftad skyddstäckning vintertid.</p>	
IN 2	Gravhäll av kalksten med relief av båge och kolonner samt två änglahuvuden. 1600-tal	[Mycket nött och svårläst inskription]	<p>Klass 1 Handhuggen vård av lokalt material och hög ålder. Troligen över Ingeborg Hansdotter, död 1611, fru till kyrkoherde Erici.</p> <p>Monterad med järnklamrar (rostiga) på sakristian. Sprucken i två delar, bortfallet stycke. Påväxt av lav och alger.</p> <p>Rengöring. Spricka lagas med kalkbruk. Rostskyddsbehandling av järn.</p>	
IN 3	Gravhäll av kalksten med relief av kolonner och sköld med kalk. 1600-tal	[Mycket nött och svårläst inskription, nedan enligt Ljungström 1877]	<p>Klass 1 Handhuggen vård av lokalt material och hög ålder. Lagd över kyrkoherde Engelbert Erici, en av de som undertecknade Uppsala mötes beslut 1593 om den evangeliska läran, slutpunkt för genomförandet av reformationen i Sverige.</p> <p>Monterad med järnklamrar (rostiga) på sakristian. Rostskyddsbehandling av järn.</p>	

IN 4	Rundbågig vård av polerad svart granit. 1903	<p>TILL MINNE AF EMMA ANDERSSON FRÅN LÄMMAGÅRDEN *17/11 1886 +14/1 1903</p> <p>JOH 13:V 7.</p>	<p>Klass 1 Tidstypisk liten vård av linjegravtyp.</p> <p>Lagd vid bårhus. Ny placering?</p>	
IN 5	Liggare av grå granit. 1923	<p>LÄRARINNAN MARIA LAGER *1853 +1923</p>	<p>Klass 1 Vård av linjegravtyp med titel.</p> <p>Lagd vid bårhus. Ny placering?</p>	
IN 6	Liggare av svart granit med polerad dekor. 1897	<p>MATHILDA *13/4 -22 +24/1 1916.</p> <p>FREDRIK *6/6 -20 +19/8 1897.</p>	<p>Klass 1 Tidstypisk vård.</p> <p>Lagd vid bårhus. Ny placering?</p>	

Inhägnader, grindpartier och andra anläggningar

Fotografi	Objekt	Skadebeskrivning	Prioritet	Föreslagna åtgärder
	<p>Kallmur av vald och kliven fältsten, kärna av småsten. Svagt konisk, 0,6-1 m h. Anlagd på 1850-talet/1928. Krön beväxt med mossa, ormbunkar, gräs och sedum.</p>	<p>I norr finns kalvande partier på utsidan av den äldre sträckningen, dvs väster om norra ingången. Öster om norra ingången har en sten rasat ut, likaså i nordvästra hörnet.</p>	2	Återläggning av utfallna stenar. Partiell omläggning av norra sträckningen väster om norra ingången.
	<p>Ingång i väster. Utformning från 1960. Stolpar av råhuggen kalksten fogad med cement. Överliggare av lågerhuggen kalksten med dubbade kalkstensklot. Tredelad smidesgrind av svetsat platt- och fyrkantjärn med dekorer i form av A, O, kors och stiliserade ax.</p>	<p>En del av cementfogarna är bortfallna. Smärre färgsläpp på grind.</p>	2	Lagning av fogar med KC-bruk. Bättringsmålning av grind med svart respektive vit oljefärg.
	<p>Ingång i norr. Utformning från ca 1900. Huggna toppiga granitstolpar. Smidd pargrind av nitat platt- och bandjärn med nygotisk dekor. Målat med svart oljefärg.</p>	<p>Färgsläpp och rost förekommer.</p>	2	Grindar rengörs med stålborste/frissa, bar metall rostskyddsgrundas, mellan- och slutstrykning med svart oljefärg.

	<p>Kallmur av vald fältsten kring ödekyrkogården. Upp till 1 m h. Ca 0,8 m bred.</p>	<p>Delvis raserad i norr.</p>	<p>3</p>	<p>Ingen åtgärd.</p>
	<p>Furukors i sockel av cement på plats för gamla kyrkans kor.</p>	<p>Virket är uttorkat och beväxt med lav och mossa. Foten rötskadad. Står ostadigt.</p>	<p>2</p>	<p>Byts mot nytt kors av t. ex. ek.</p>
	<p>F.d. arkiv från sent 1800-tal på ödekyrkogården. Granistockel. Tegelfasader med pärilfogar. Stickbågig dörr med fiskbenspanel och dekorativa gångjärnsband. Pyramidtak med tvåkupigt lertegel.</p>	<p>Spricka i sockel och mur i sydvästra hörnet. Slutsten i dörrvalv trillat ned. Dörrpanel uttorkad och gångjärnsband rostiga. Takpannor mycket vittrade och mossbevuxta. Grenar från ek växer in på byggnaden.</p>	<p>2</p>	<p>Byggnaden behöver en total exteriör upprustning. Skador i murverk lagas med kalkbruk. Dörrpanel ges en ny behandling, gångjärnsband stålborstas, rostskyddsgrundas och oljemålas. Ny täckning med tvåkupigt lertegel. Ek beskåras.</p>

Föreslagna åtgärder 2019–2024

Objekt	Åtgärd	Prioritet	Viktiga åtgärder	År
Kyrkogårdsmur	Återläggning av enskilda utfallna stenar. Kan göras av pastoratets egen personal. Partiell omläggning av norra muren väster om norra ingången. Offert tas in från entreprenör med erfarenhet av kallmurning.	2		
Västra ingången	Foglagningar på grindstolpar. Bättringsmålning av smidesgrindar. Kan göras av pastoratets egen personal.	2		
Norra ingången	Grindar stålborstas, rostskyddsgrundas och strykes två gånger med svart oljefärg. Kan göras av pastoratets egen personal.	2		
Träkors på ödekyrkogården	Ersätts med nytt kors av t. ex. ek.	2		
F.d. arkiv på ödekyrkogården.	Lagning av skador i murverk. Behandling av dörr. Ny taktäckning av tegel. Beskäring av ek. Offert tas in av entreprenör med erfarenhet av historiska byggnader.	2		
Gravvårdar 01 182-183, 279-280; 03 354-355; 05 317-319, 361, 375-376, IN 4, IN 5, IN 6.	Vård återuppsättes.	2		
Gravvård 02 109-110	Gjutjärnskors rengörs med stålborste, rostskyddsbehandlas på bar metall och stryks två gånger med svart oljefärg.	2		
Gravvård 02 162-163	Gravvård upprättas.	2		
Gravvård 03 155-156	Gjutjärnsstaket rengörs från påväxt, rost stålborstas och rostskyddsgrundas, bättringsmålning med svart oljefärg.	2		
Gravvårdar 03 210-211, 226-227	Inskription ifylles med svart oljefärg.	2		
Gravvårdar 05 324-325, 327-329	Gravvårdar rengörs varsamt med ljummet såpvatten och mjuk borste. Inskription ifylles med svart oljefärg.	2		

Gravvård IN 1 på ödekyrkogården	Konserveras och rengörs av stenkonserverator. Ev. kan text ifyllas med svart oljefärg. Ges luftad skyddsäckning vintertid.	1		
Gravvård IN 2	Rengörs från påväxt, spricka lagas med kalbruk, järn rostskyddsbehandlas. Utförs av stenkonserverator.	2		
Gravvård IN 3	Rostskyddsbehandling av järnklamrar.	2		

Gravkarta

De gravar som bedöms ha ett kulturhistoriskt värde har markerats med en 1:a eller 2:a.

1: Grav markerad med svart ram bedöms ha ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Vårdar och tillhörande anordningar (grusbäddar, stenramar, staket, häck- eller trädplanteringar etc) får inte flyttas eller förändras utan bevaras på plats för framtiden.

2: Grav markerad med röd ram bedöms ha ett kulturhistoriskt värde. Om möjligt bör grav och tillhörande anordningar bevaras på plats. Beroende på vari värdet består kan vården om så är nödvändigt uppställas på annan plats eller återanvändas, en grusgrav förses med ny vård.

IN 2 & 3

IN 4, 5 & 6